

26.58x36.71	1/2	עמוד 1	הארץ - תרבות וספרות	29/10/2021	79267842-5
מאגנס - הוצאת ספרי - 25910					

הפיראט היהודי בעל הזהות הנזילה

שמואל פאלאצ'ה היה הרפתקן יהודי בן ראשית המאה ה-17, שהנסיבות אילצו אותו לנוע בין ספרד, פורטוגל, הולנד, איסטנבול ומרוקו, ומכיוון שנשא בתוכו שורשים שונים וזהויות שונות הוא היה מסוגל לדובב אותו חלק בתוכו שהיה המתאים ביותר למצב הנתון. עתה הופיע בתרגום עברי ספר היסטוריה יוצא מן הכלל המחיה דרך דמותו של פאלאצ'ה מאה שאפשר לכנותה "מאה של התחזות"

איור: ערן וולקובסקי

רות אלמוג

שמואל פאלאצ'ה — סוחר, שורד ים ודיפלומט בין מרקש לאמסטרדם, מאת מרסדס גרסיה-ארנל והרארד ויכרם, תירגם מהולנדית רן הכהן, תירגם את התעודות והנספחים מספרדית אור הסון, עריכה מדעית למחזורת העברית: מירי אליאבי-פלדון, הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 249 עמודים

אם זיכרוני אינו מטעני, שמעתי על שמואל פאלאצ'ה לראשונה בהרצאה שנשאה פרופסור מירי אליאבי-פלדון בכנס בינלאומי שנערך ביד בן צני בירושלים בשנת 2009. הכנס, שנשא את השם "סתרי נירחים", נמשך שלושה ימים והיה רצוף הרצאות מרתקות שעיקר עניינן האנוסים. לא שכיחתי את שמו של הפיראט בעל הזהות הנזילה, ומאז חיפשתי דרך להשיג את הספר שנכתב עליו כדי לדעת יותר. והנה עתה זה הופיע בתרגום עברי, והוא עשיר מאין כמוהו ומרתק, ואולי אף משנה תודעה, לפחות מבחינתי.

קראתי אותו במתה כמו שקוראים ספר בלשי, ואכן יש בו מן הבילוש והחקירה. זהו ספר היסטוריה יוצא מן הכלל המי תאר תקופה שלמה דרך דמותו של איש אחד ובני משפחתו, והוא רצוף בסיפורים על אישים ואירועים בני התקופה, ראשית המאה ה-17, ובאופן זה מחיה מאה שאפשר לכנותה "מאה של התחזות", שכן המעבר מדת לדת היה שכיה. "שמואל פאלאצ'ה היה בראש ובראשון נה הרפתקן, שהנסיבות אילצו אותו לצאת בתנאים קיצוניים לחיפוש אחרי מקומות ואמצעים להישרדות", כותבים המחברים בפרק הסיכום, וכן, "הרפתקאותיו החלו בשנת 1603 בכריחתו ממרוקו עקב מגפת דבר, מחסור ומלחמת אזרחים" (עמ' 181). ניסיונו של פאלאצ'ה להשתקע עם כל משפחתו בספרד לא צלח, למרות שהיו ביהודים תעודות של "יהודים ברישיון" (אחרי הגירוש לא הורשו יהודים להיכנס לספרד), אבל תשוקתם לספרד היתה כה חזקה עד שהם היו מוכנים להמיר את דתם לקתולית ובלבד שיוכלו לגור בה. גם הניסיונות להי שתקע בהולנד לא ממש צלחו. פאלאצ'ה לא התקבל לקהילת היהודים הפורטוגלים, "בני האומה", שיצרו קהילה סגורה ומלודדת שלא נתנה אומן ביהודים מן המגרב. ולמעשה היו שמואל פאלאצ'ה ובני משפחתו יהודים ללא מקום וללא עוגן. במרוקו היו פגיעים, בספרד היה מצבם בלתי נסבל, ובהולנד אולצו לגור בהאג, שעדיין לא היתה בה קהילה יהודית, ולא באמסטרדם שאלה השתוקקו.

בשל מסעותיו הדיפלומטיים והשתתפותו בשודיים היה שמואל פאלאצ'ה חשוף כל הזר

מן לסיכונים. הוא ניסה את מזלו גם במסירת ידיעות לאיסטנבול, ניסה למצוא פטרוניו שישכרו את שירותיו כמתווך, מתורגמן ודיפלומט, ובכל אלה הצליח חלקית אם בכ"ל. ולמרות הכל "הצליח ליצור לעצמו ואף לצאצאיו שדה להתגדר בו — שדה היחסים בין הולנד למרוקו, שהוא הגן עליו בחירוף נפש מהתערבות חיצונית מכל סוג ומין". מה שראוי להערצה. "שמואל, כמו יתר בני משפחתו, היה אדם שנשא בתוכו שורשים שונים וזהויות שונות, והיה מסוגל לפי כוחה הנסיבות שהוא נאלץ לעמוד מולן, לדובב אותו חלק בתוכו שהיה המתאים ביותר למצב הנתון".

במכתב למלך ספרד מ-1607 כתב כי "באשר לנפש, אלוהים נמצא בכל העולם" (en todo el mundo). נשמע שפינויסיטי. מעניין כי למשפחת פאלאצ'ה היה סכך סוך ממושך עם סבו של שפינוזה, אנריקה גרסס, שהתגורר באנטוורפן והשתקע באמסטרדם סביב שנת 1605. הטענה נגדו

היתה שקיבל למכירה כמות גדולה של אבנים טובות ותכשיטים והעלים אותם. הספר מתאר את קורות חייו של שמואל ומשפחתו כנדודים בין מרוקו (פאס ומר-קש) להולנד (בה השתקעו בני המשפחה כהאג כשגרירים של סולטן מרוקו), מדריד שבה השקה נפשם, צרפת ולונדון, שאלה הגיע שמואל בגלל סופה שהטביעה שתיים מאוניותיו ובה הושלך לבית-כלא לדרישת שגריר ספרד.

בני משפחת פאלאצ'ה ששירתו את השליטים של מרוקו היו קורסרים, שודדיים בשייחות הסולטן או השריף שאחת ממטרותיהם היתה השגת שלל אנושי, שבויים, שבהם השליט תמסו עד לפדיונם (מה שלא תמיד קרה) לעבודות ציבוריות בבניית נמלים או לעבודות הבית אצל המשפחות העשירות או בחצרות מנהיגי הקורסרים. לפדיונם הוקמו מסדרים דתיים. המומחים מעריכים כי במאות ה-16 וה-17 נשבו והוחזקו בשטחי האסלאם לפחות מיליון איש. היו שבהרו להתאסלם ואז שודו

דרו. השבויים היו לרוב עניים, בני קלבריה, קורסיקה, פרוונס, מורסיה ואנדלוסיה. הגבולות הסמליים, הדתיים, באזור הים התיכון היו קלים להדירה ולהצטייה ורבים מן השבויים התאסלמו. בארצות המגרב רב יצרו המתאסלמים מעין קסטה בעלת פונקציה צבאית ופוליטית חשובה. הם חיו בינם לבין עצמם, בדומה למוריסקוס, האנוסים המוסלמים שגורשו מספרד. הם גרו באותן שכונות, עסקו באותם מקצועות, שיתפו פעולה בעסקי הפיראטיות והיו מתרגמים ומוזכרים. גם המוריסקוס שחזרו כביכול לאסלאם וגם המתאסלמים חיו בסביבה סגורה ונבדלת, ואפשר לומר עליהם, טוענים מחברי הספר, שהם לא היו מוסלמים ולא נוצרים, אנשים ללא דת, ללא אמונה או נאמנות. המרת הדת היתה אסטרטגיה הישרדותית גם במשפחת פאלאצ'ה. אבל מעניין ללמוד שבהפלגותיהם או נסיעותיהם תמיד לקחו אתם טבח כדי לקיים את הלכות הכשרות.

5.38x25.36	2/2	עמוד 1	הארץ - תרבות וספרות	29/10/2021	79267972-9
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

הם היו מרגלים, סוחרים, יודיים, מתר-גמנים ודיפלומטים, קורטרים או פיראטים. שמואל עסק בסחר תכשיטים. הצורפות היתה מלאכה יהודית טיפוסית בחצרות המלוכה האירופיות והמוסלמיות. הסוחרים היהודים במרוקו ייבאו יהלומים גולמיים מהודו וע"סקו גם בליטושם, ועיבדו גם אלמוגים, ענ"בר ואבני אודם. אנטוורפן היתה מרכז חשוב מאוד לקניית אבנים יקרות ומכירתן, ממש כמו היום.

מוצאה של משפחת פאלאצ'ה הוא מס"פרד. לשון הריבור שלהם היתה ספרדית. בשלהי המאה ה-16 התגוררו בפאס, שבה נולד שמואל ובה חי בשנותיו הראשונות. פאס היתה בימי הביניים אחת הערים הח"שובות ביותר במערב המוסלמי והיתה בה קהילה יהודית גדולה. בגלל חשיבותה מו"קדש לעיר פאס פרק מיוחד בספר. כאן בנה הסולטן פאס חדשה ובה שיכן את היהודים ברובע שנקרא מלח, הרובע היהודי הראשון בצפון-אפריקה שערי הנמל שלה היו כבו"שות בידי הנוצרים. העיר הראשונה שנפלה בידי הפורטוגלים היתה סאוטה (1415).

בימי ישיבתו בהולנד נחשב שמואל פאלאצ'ה חכם ואדוק בדתו, אבל לא הצ"ליח להשתלב ממש בחיי הקהילה היהודית הפורטוגלית באמסטרדם ואף פעם לא עשה עסקים עם פורטוגלים אלא רק עם קברי ניטים וסוחרים הולנדים. כשנזקקו ילדיו לרופא לא פנו למי מבני "האומה", ואיש מבני משפחתו לא בא בקשרי נישואין עם חברי הקהילה הפורטוגלית באמסטרדם. החל מ-1611 הוכרה עליידי השלטונות להתגורר בהאג.

שמואל פאלאצ'ה החזיק במונופול על הסחר המרוקאי עם ארצות השפלה, שעיק"רו היה יבוא וייצוא של נשק וספינות מלח"מה למרוקו. בין 1609 ל-1614 ערך שמואל לפחות חמישה מסעות למרוקו ועוד נסיעות לאנגליה. בני המשפחה התרוצצו בין האג, אמסטרדם, רוטרדם ומידלבורך.

אחד הסיפורים המעניינים בספר הוא סיפור שוד הספרים של הסולטן מולאי זידאן (עמ' 122), שהובאו לספרד לספריית האסקר"ריאל, שם הם נשמרים עד היום. כ-4000 ספרי רפואה, פילוסופיה, דקדוק, משפט ומדיניות.

בני המשפחה ראו עצמם כמתווכים, שלי"חים ומתרגמים שבכוחם לחולל קשרים בין עולמות שונים ולעבור משפה לשפה כשהם פועלים בזירה הבינלאומית. מה עלה בגור"לם מאז ועד היום? אחד מענפי המשפחה עבר לליבורנו, אחד נשאר באמסטרדם. מצאצאיה הבולטים: איזק פן יודה פאלאצ'ה היה רב ראשי בין השנים 1886 ל-1926 של הקהילה הפורטוגלית באמסטרדם, ובנו יודה לאון פאלאצ'ה היה פרופסור ללשונות שמיות באוניברסיטת אמסטרדם ובמלחמת העולם השנייה נרצח באושוויץ. בימינו עדיין מו"צאים צאצאים של המשפחה במרוקו ובהולנד. ראוי היה לחקור את השושלת, מרמזים מח"ברי המחקר המצוין הזה בסוף הספר, המומלץ לכל חובבי ההיסטוריה בכלל וההיסטוריה של האנוסים בפרט.